
УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ МОВ

В. Г. Волошин

НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У ЛЮДИНО-МАШИННИХ СИСТЕМАХ НАВЧАННЯ РІДНОЇ ТА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Резюме

У статті розглянуто сучасні інтерактивні методи навчання рідної та іноземної мови.

Ключові слова: навчання, комп'ютер, моделювання, системи.

Summary

In the article, the modern interactive methods of studying the native and the foreign language.

Key words: studying, computer, modelling, systems.

Сучасні інтерактивні методи навчання мови ґрунтуються на методологічних описах властивостей і структур мови з можливостями їх комп'ютерного моделювання. Особливої уваги надається комп'ютерним навчальним системам, у яких реалізуються методи навчання учня основам певної мовленнєвої діяльності. Мета даної роботи полягає в тому, щоб дати аналіз діалогічних форм навчання іноземної мови в галузі напрацювання умінь і навичок ведення мовленнєвої діяльності.

Щоб здійснити практичну мовленнєву діяльність, необхідно набути здатності розмовляти цією мовою. Ця здатність здобувається шляхом перебудови мислення, а тривалими тренуваннями виробляються мовленнєві навички. Мовленнєві навички характеризуються, насамперед, автоматизмом і неусвідомленістю. Долучання свідомості порушує ритм мовлення і веде до збоїв, напруженості й порушення інтонаційної організації озвучуваного тексту.

Сприймання інтонації звичайно випереджає сприймання змісту мовлення. Неправильне інтонування може призвести до порушення комунікації і помилок у розпізнаванні змісту висловлення. Опанування законами і правилами інтонації іншої мови важливе на будь-якому етапі навчання. За всієї індивідуальності і неповтор-

ності інтонації кожного окремого висловлення, мовленнєва інтонація має загальні ознаки, що реалізуються у формі стійких, типових інтонаційних структур для кожного з видів мови, які прийняті в даній мові. При навчанні мовленнєвої діяльності необхідно засвоїти певний набір типових інтонаційних моделей мовленнєвого спілкування іноземною мовою. Навчання нерідної мови з опорою на інтонацію рідної неможливе; тут дидактично важливо надати конкретні дані про змістовність інтонації, навчити різних комунікативних типів висловлень (твердження, питання, спонування) й умінню виражати емоційні логічні оцінки свого ставлення до мовленнєвого повідомлення. Необхідною умовою розуміння змісту мови є інтонаційна виокремленість значеннєвих фокусів тексту, розрізнення значеннєвих наголосів і членування тексту на синтагми. Для опанування нормами інтонування іноземної мови необхідно надбати мовленнєві навички цієї мови.

Мовленнєві навички найкраще напрацьовуються на практиці в іншомовному середовищі, з перебігом активного спілкування у формі діалогу [2,5]. Не маючи такого іншомовного середовища, навчання іноземної мови в Україні з об'єктивних причин реалізується в таких напрямках: 1) знання про способи мовної діяльності (навчальне говоріння, фонетика, орфографія, лексика, граматики); 2) практичні навички вміння говорити, писати, читати.

Отримані на заняттях мовленнєві навички характеризуються нестійкістю і необхідністю постійного підкріплення в повсякденній практиці. Без цього отримані знання й уміння швидко згасають і очікуваного ефекту від вивчення іноземної мови досягти не вдається.

Багато фахівців-методистів в галузі мови стверджують, що найефективнішими методами навчання є програми, в яких використовуються навчальні матеріали у формі навчального діалогу “учень — ЕОМ” [1,3,5]. Матеріали таких діалогів імітують класичні схеми мовленнєвого обміну “учень — вчитель”, що містять безліч варіантів розвитку теми у формі бесіди і психологічні оцінки та судження обговорюваних проблем [2, 3, 4].

Діалог (греч. dialogos — бесіда) — це форма мови, при якій безпосередній обмін висловленнями здійснюється між двома чи декількома особами. Умови, за яких відбувається діалогічне мов-

лення, визначають ряд її особливостей, а саме: – еліптичність і стислість висловлень на всіх рівнях мови (питання — відповідь, репліка, вітання, прощання); – широке використання позамовленевих засобів (жести, міміка) і спрямованість до співрозмовника у формі імператива; – багатий набір інтонаційних можливостей оформлення висловлювань; – розмаїтість особливих речень неповного складу, наявність мовленнєвих кліше; – лінгвістичні характеристики (нормативність мови, склад словника); – вільне від строгих норм книжної мови синтаксичне оформлення висловлень, заздалегідь не підготовлених висловлень [4,5].

У будь-якому діалозі реалізуються характерні ознаки: ситуативність, спонтанність, орієнтованість на співрозмовника, суб'єктивна співвіднесеність із предметом мовлення. Крім того, у ньому безпосередньо виражаються індивідуальні особливості того, хто говорить, і його ідеологічні, етичні та соціальні статуси. Зв'язність змісту і форми діалогічного тексту забезпечується граматичними і лексичними засобами. Поряд із наявністю цих засобів, першорядну роль у формуванні тексту, який звучить, здобувають просодичні засоби, без яких діалогічний текст як мовна одиниця не існує.

Діалогічна мова реалізується у формі комунікативного акту, у якому має місце зміна ролей того, хто говорить і слухає. Для розгортання діалогу важливе значення має ініціативна перша репліка [2,5]. Вона є споконвічним мовленнєвим стимулом і носієм теми. Реакція партнера повинна бути тематично узгодженою, а її розвиток визначається ситуацією спілкування. Ситуація спілкування повинна містити чотири компоненти: обстановку, відносини між комунікантами, мовленнєві спонування і власне процес діалогу, тобто реалізацію реплік і сприйняття висловлень.

Перші репліки можуть бути зведені до таких типів висловлень: – форми соціального спілкування (вітання, вибачення, прощання, подяки і т.д.); – запит інформації (питання, прохання, наказ, імперативні спонування); – вираження емоцій; – інформування; – коментування обставин.

Темою діалогічного мовлення може стати будь-яка проблема з великої сфери людської діяльності: – людина і її вчинки, зовнішні дані; – події в особистому житті й суспільстві; – речі, потреби, об'єкти уваги.

При організації діалогу перший його учасник оцінює комунікативні можливості партнера, орієнтується в обстановці і на цій основі складає мовленнєво породжуючу програму в підтримку мовленнєвого наміру і теми. Другий співрозмовник сприймає мовленнєве повідомлення, аналізує його і вимовляє відповідну репліку, з огляду при цьому на особистість партнерів, обстановку, наміри й мотиви.

У соціолінгвістиці виділяють два різновиди діалогу, реалізовані у формі бесіди; одна — етикетна (*small talk*); інша — невимушена балаканина (*gossiping*). Етикетна бесіда характеризується слабкою тематичною спрямованістю. Цей тип контакту виникає в неофіційному спілкуванні і його можна визначити як “розмову про те, про що ви бажаєте, тим способом, що ви вибираєте, дотримуючись звичайних соціальних правил” [6]. У цій формі діалогу кожен партнер шукає той аспект, у якому він найбільш компетентний, дотримується нестатутних правил при зміні теми з будь-якої сфери з метою одержати інформацію чи поділитися нею. При цьому діалог характеризується поверховим, недискусійним розкриттям теми і частіше реалізується в гостях, громадських місцях і в транспорті. Невимушені діалоги (*gossiping*) характеризуються ступенем довірливості й інтимності обміну інформацією. Цей ступінь виникає між партнерами добре знайомими, які мають загальних знайомих, довіряють один одному. Цей вид діалогу відрізняється емоційністю, розкутістю, зацікавленістю, довгою тривалістю.

Машинне навчання, як форма надбаних знань, використовує дві найбільш відомі методології навчання: навчання, засноване на поясненнях, і емпіричне навчання, засноване на прикладах. У першому випадку — це наявність достатньо повної теорії предметної області, у другому — ігнорування знань про предметну область і необхідність використання дуже великої кількості прикладів для навчання. На базі таких методологічних методів навчання в даний час розроблено багато комп’ютерних навчальних систем, а саме: навчання на прикладах і поясненнях, аналітичне навчання, дедуктивне навчання і т.д. Але всі ці програмні навчальні системи навчають граматики та лексики, а кінцевою метою процесу навчання є тестування і тренінг студентів з використання граматичних і лексичних структур у практиці мови.

Навчанню навичкам мовленнєвої діяльності з використанням комп'ютерів сприяють такі причини: 1) механічне перенесення методики навчання іноземної мови і дидактичних матеріалів із традиційної книжної системи навчання на електронний варіант; 2) відсутність оперативних програмних засобів введення і виведення еталонів мови (зразків) і їх зіставлення з мовними реалізаціями учнів; 3) відсутність автоматичної оцінки результатів тренувальних вправ учня і вказівок на помилки вимови, що допускаються; 4) відсутність мовних вправ-діалогів широкої тематики у формі тексту, який звучить в реалізації носія мови. Усі контрольні завдання тестів діалогу — представлені в письмовій формі. Розв'язати ці проблеми можна шляхом організації навчання іншомовного спілкування за допомогою комп'ютера на базі програмних засобів, які реалізують навчально-виховний процес відносин "учень — викладач", "учень-учень" у формі діалогу [2,3]. Для його організації існує кілька планів чи рівнів спілкування. На першому етапі організації спілкування розвивається ступінь взаємного узгодження спілкування за типом спрямованості, що встановлює особистісні відносини. Наступний рівень спілкування належить до побудови загального наскрізного сюжету, що поєднає всі теми навчальної комп'ютерної програми.

Кожен урок — черговий етап сюжету, у яких розвиваються ситуації, дії учнями на весь період навчання. На різних етапах розробки уроків учень, після введення нового матеріалу, на етапі тренування за моделями формує й розвиває мовленнєві навички й уміння шляхом засвоєння наборів різноманітних ситуацій при виконанні комунікативних завдань. На просунутому етапі в сюжетну схему навчання спілкуванню вводяться мікроцикли, що містять завдання на конкретні види мовленнєвої діяльності. На заключному етапі навчання реалізуються вузькоспеціалізовані мікросценарії на задану тему. У цьому випадку заняття складається з декількох блоків, кожний з яких забезпечує реалізацію плану спілкування на конкретному навчальному матеріалі.

Таким чином, навчальний діалогічний сценарій повинен містити чотири етапи плану навчання. На першому етапі плану реалізуються особистісні неформальні відносини спілкування. Всі інші етапи плану, чергуючись і замінюючи один одний, розгортаються

на тлі першого. Це усе забезпечує широку підтримку мотивації тих, кого навчають, їх зацікавленість процесом навчання і формування гнучких мовних навичок і умінь [1, 3].

В умовах інтенсивного навчання іноземної мови добір навчального матеріалу набуває особливого значення в комп'ютерній технології. Мовленнєві ситуації як одиниці добору навчального матеріалу представляють номенклатуру інваріантних комунікативних актів з великою долею складників висловлень, що дає змогу в навчальному процесі моделювати різні життєві умови й обставини.

Номенклатура інваріантних комунікативних актів на початковому етапі навчання відповідає типовим комунікативним намірам того, хто говорить і слухає. Зміст тексту — полілогу представляє з'єднання двох, трьох, а іноді й більше тем чи підтем: будинок, побут, зовнішність, риси характеру, випадкова зустріч [5].

Незалежно від методів подачі знань про мову в процесі навчання за допомогою комп'ютерної технології виконуються два завдання навчання:

– навчання лексико-граматичних знань про мову; -навчання навичок мовленнєвій діяльності мови, що вивчається. Навчальні комп'ютерні системи забезпечують розв'язання першого завдання за принципом “роби, як я”. Цей метод застосовується для наповнення бази знань учня. Технологія використання цих знань реалізується за допомогою різних стратегій витягу знань. Тому, хто навчається, пропонуються набори вправ на задану тематику і варіанти їхнього рішення. На підставі цих варіантів учень виконує навчальні завдання з граматики і лексики.

При складанні тексту — діалогу варто враховувати лексичний, граматичний, фонетичний рівні та контекст-ситуацію. Вони повинні бути природними і динамічними. Дослідження показують, що речення запам'ятовуються легше, коли вони включені в значеннєву послідовність, у якій зберігається природний порядок висловлень. Експериментально доведено [2,4,5], що послідовність уроків, зв'язаних між собою екстралінгвістичною інформацією, має сильну функцію, що впливає на учня і краще запам'ятовується. Текст-діалог має наступний вигляд: ліворуч друкується текст іноземною мовою, праворуч — його переклад рідною мовою у

відповідності до кожної фрази. Приклад фрагменту тексту-діалогу на тему з бізнесу “ Нові ринки”:

John Martin:

Hello, Peter!

Have you seen the article in the Times this morning about Abraca

It says here that income per capita is rising fast .

Peter Wiles

I can't keep up with all these newlyindependent countries

Is Abraca the country that's just found a lot of oil?

John Martin

That's the one.

Apparently they're going to build a lot of new offices in the capital, a good market for our Djemsa, and I think it might be furnitureand office equipment.

Джон

Привіт, Петер!

Ти бачив вранці статті в Таймс' про Абраке?

Там говориться, що прибуток на душу зростає дуже швидко.

Петер

Не встигаю стежити за цими новими незалежними державами.

Це в Абраці, чи що, знайшли недавно багато нафти?

Джон:

Саме там.

Зважаючи на все, вони збираються будувати багато нових офісів у Джемсі, це їхня столиця, і я вважаю, ми могли б мати гарний ринок для наших меблів та іншого офісного устаткування.

Методика навчання діалогу передбачає наступну технологію:

- 1.Уважно прослухати запис кілька разів, відключивши переклад;
- 2.Увімкнути переклад, прочитати його, потім знову прослухати запис, порівнюючи його з перекладом;
- 3.Переглянути невідомі слова і переконатися в розумінні кожного речення діалогу;
- 4.Вимкнути переклад і прослухати запис знову з розумінням;
- 5.Увесь час думати про інтонацію. Прослухати записані тексти і повторювати слова та фрази точно за диктором. Намагатися копіювати інтонацію.

Навчання студента навичок мовленнєвої діяльності виконується на мовному матеріалі, який імітує тематичну ситуацію. Кожна ситуація спочатку подається у вигляді презентації навчального матеріалу, у процесі якої той, кого навчають, є присутнім як свідок діалогу між двома персонажами. Потім пропонується ситуація — вправа двоелементного типу, де репліки одного з партнерів викликають адекватну реакцію другого. У вправах триелементного типу — у відповідь на реакцію учня подається репліка третього

учасника діалогу. Після цього пропонуються багатоеlementні вправи, які імітують реальну діалогічну взаємодію між учасниками діалогу.

За допомогою таких комп'ютерних навчальних систем можна забезпечити: – ефективну підготовку того, кого навчають, до мовленнєвої діяльності іноземною мовою; – скорочення часу навчання і збільшення щільності комунікативної діяльності; – індивідуальний і диференційований підходи до оволодіння навчальним матеріалом.

1. **Андрусенко Т.Б.** Лингвистические структуры в компьютерных учебных средах. — Киев, 1994.

2. **Жирар Д.** Диалог за и против // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. — М, 1976.

3. **Китайгородская Г.А.** Методика интенсивного обучения иностранным языкам. — М., 1986.

4. **Леонтьев А.А.** Психологические особенности обучения иностранным языкам в школе. — М., 1976.

5. **Скалкин В.Л.** Обучение диалогической речи. — Киев, 1989.

6. **Lier I.** The classroom and the language learner: Ethnography and second language classroom research. — London — N.Y., 1988.